

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ
TÜRKMER

**Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) Gayriresmî Toplantısı (Şuşa)
ve Yayınlanan Karabağ Deklarasyonu**

Erdem YILMAZ

Danışman: Prof.Dr. Köksal ŞAHİN

Bu yayının tüm hakları Sakarya Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne aittir. İzin olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) Gayriresmî Toplantısı (Şuşa) ve Yayınlanan Karabağ Deklarasyonu

Erdem YILMAZ¹

Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi ilk olarak 1992 yılında Türkiye'nin başkenti Ankara'da gerçekleştirilmiş ve 2009 yılının Ekim ayında Nahçıvan Antlaşması ile konsey olarak yeniden yapılandırılmıştır. Kasım 2021'de düzenlenen 8. Devlet Başkanları Zirvesi'nde, organizasyonun adı "Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)" olarak değiştirilmiş ve daha geniş bir yapıya kavuşturulmuştur. 11 Kasım 2022'de düzenlenen 9. Türk Devletleri Teşkilatı Semerkant Zirvesi'nde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) teşkilata gözlemci üye olarak kabul edilmiştir. KKTC'nin gözlemci üye olarak kabul edilmesi, Türk Dünyası için önemli bir adım olup, birçok ülkede önemli bir siyasal gelişme olarak yankı bulmuştur. Böylece, TDT'ye üye ülkeler ile KKTC'nin daha yakın ilişkiler kurabilme imkânı doğmuştur.² 5-6 Temmuz 2024 tarihinde Azerbaycan'ın Şuşa kentinde düzenlenen Gayriresmî TDT Zirvesi, "Ulaştırma Bağlantısı ve İklim Hareketi ile Sürdürülebilir Bir Gelecek İnşa Etmek" temasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu zirve, Türk Dünyası'nın stratejik önemi ve iş birliği açısından birçok önemli konuya ışık tutmuştur. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ev sahipliğinde düzenlenen zirveye, Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar, Macaristan Başbakanı Viktor Orban, TDT Genel Sekreteri Büyükelçi Kubanışbek Ömüraliyev ve TDT Aksakallar Konseyi Başkanı Binali Yıldırım katılmıştır. Zirvede, Türkiye'yi Cumhurbaşkanı Yardımcısı Cevdet Yılmaz temsil etmiştir. Bu çalışmada, zirvenin Karabağ Deklarasyonu detaylı bir şekilde incelenecek ve bu bildirinin Türk Dünyası'nın siyasi, ekonomik ve kültürel entegrasyonuna olan etkileri değerlendirilecektir.³

Siyasi ve Ekonomik Birliktelik

Deklarasyonda, Türk Devletleri'nin siyasi, ekonomik, ulaşım, savunma sanayi, insani, eğitim ve kültürel alanlarda stratejik ortaklıklarını güçlendirme ve derinleştirme gerekliliği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Trans-Hazar Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru'nun geliştirilmesi önemsenmiş ve bu koridorun Avrupa-Türkiye-Güney Kafkasya-Orta Asya-Çin bağlantısını sağladığı belirtilmiştir. Bu tür projeler, Türk Devletleri arasında ticaretin ve yatırımın artırılmasına yönelik önemli adımlar olarak

¹ Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, TÜRKMER Araştırmacısı

² <https://turkmer.sakarya.edu.tr/tr/duyuru/goster/127878/tdt-astana-zirvesi-analiz> adresinden 07.07. 2024 tarihinde alınmıştır.

³ <https://azertag.az/ru/xeber/v-shushe-sostoyalsya-neformalnyi-sammit-organizacii-tyurkskih-gosudarstv-obno-vleno-3-video-3085118> ; <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tdt-devlet-baskanlari-gayriresmi-zirvesinde-karabag-deklarasyonu-imzalandi/3267744> adreslerinden 08.07.2024 tarihinde alınmıştır.

değerlendirilmelidir. Bununla birlikte enerji iş birliği ve ortak enerji projeleri deklarasyonda önemli bir yer tutmaktadır. Enerji kaynaklarının ortak kullanımı ve enerji güvenliği konuları, bölgesel istikrarın sağlanması açısından kritik öneme sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte deklarasyon içerisinde bahsi geçen Hazar Koridoru ismini Hazar Denizi'nden almıştır. Bu bölge, Hazar Denizi'nin çevresindeki yer alan beş ülkeyi kapsar: Azerbaycan, İran, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan. Hazar Denizi Havzası, zengin enerji kaynakları, biriktirilen konumu ve çeşitli ekosistemleriyle de dikkat çekmektedir.

Zirvede, sürdürülebilir bir geleceğin ancak iklim eylemi ve çevresel koruma çabalarıyla mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda, üye devletlerin çevresel sürdürülebilirlik için ortak çabalar göstermesi gerektiği vurgulanmıştır. İklim değişikliği ile mücadele, temiz enerji kaynaklarının teşviki ve çevresel koruma projeleri, Türk Devletleri'nin uzun vadeli kalkınma hedefleri açısından önemli bir yer teşkil etmektedir. Özellikle, yenilenebilir enerji projeleri ve çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesi, bölgenin çevresel sürdürülebilirliğine katkıda bulunacağını söylemek mümkündür.

Zirvede, Türk Devletleri arasında ulaşım altyapısının geliştirilmesi ve verimli trans-bölgesel koridorların kurulmasının önemi üzerinde durulmuştur. Bu, bölgesel ticaretin ve ekonomik entegrasyonun artırılması için kritik bir rol oynamaktadır. Demiryolu, karayolu ve denizyolu bağlantılarının güçlendirilmesi, Türk Devletleri arasında mal ve hizmet akışının kolaylaştırılmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda, lojistik merkezlerin ve serbest ticaret bölgelerinin kurulması da önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte dijital altyapının geliştirilmesi ve bilgi teknolojileri alanında iş birliği, dijital ekonominin büyümesine katkıda bulunacaktır. TDT ülkelerinin Ulaştırma Bakanları, Uluslararası Karayolu Taşımacılığı İşlemlerinde Elektronik İzin Belgesi (E-Permit)⁴ kullanımı ve iş birliğine ilişkin Mutabakat Zaptını imzalamaları bu bağlamda önemlidir. Türk Devletleri arasında karayolu taşımacılığı prosedürlerini dijitalleştirme ve basitleştirme amacı güden E-İzin projesi için yasal bir çerçeve oluşturulmaktadır. Bu projenin, sınır geçişlerini kolaylaştırarak, idari maliyetleri düşürmesi ve fiziki izinlerle ilgili kayıp ya da kötüye kullanım gibi sorunları ortadan kaldırması beklenmektedir. E-İzin projesi, sınır ötesi lojistikte şeffaflık, hesap verebilirlik ve verimliliği artırarak ulaştırma operasyonlarının dijitalleşmesine yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.⁵ Bu girişim, "Türk Dünyası 2040 Vizyonu" çerçevesinde ulaşım bağlantısını teşvik etmeye yönelik daha geniş hedefleriyle de uyum içinde olduğu söylenebilir. Türk Dünyası 2040 Vizyonu maddelerinin arasında yer alan;

- Üye Devletlerin ortak çıkarları için mevcut ve muhtemel bölgesel ulaşım koridorlarından yararlanılması ve bunların Hazar Geçişli Uluslararası Doğu Batı Orta Ulaştırma Koridoruna entegre edilmesi,

⁴ Elektronik Geçiş Belgesi

⁵ <https://www.turkicstates.org/tr/haberler/susa-zirvesi-sirasinda-turk-devletleri-arasinda-e-izin-projesi-icin-yasal-cerceve-olusturuldu> 3358 adresinden 08.07.2024 tarihinde alınmıştır.

- Taşımacılık operasyonlarını minimum lojistik maliyetlerle hızlandırmak için transit geçişler de dahil olmak üzere Üye Devletlerin taşımacılık sektörlerini liberalleştirilmesi ve Hazar Geçişli Uluslararası Doğu Batı Orta Ulaştırma Koridoru boyunca verimli, istikrarlı, hızlı ve sorunsuz taşımacılığın önündeki fiziksel olmayan engellerin ortadan kaldırılması,
- Hazar Geçişli Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridorunu Doğu ile Batı arasındaki en kısa ve en güvenli ulaşım bağlantısı haline getirme ve Üye Devletleri bu Koridor üzerinden bölgesel ve küresel tedarik ve üretim zincirlerine dahil etme,
- Üye Devletler arasında ulaşım ağlarının dijitalleştirilmesini teşvik etme,
- Ticaret, ulaşım, sağlık ve eğitime öncelik verilerek e-devlet ve e-hizmetler alanında ortak program ve projeler geliştirme,

Maddeler konu bağlamında önemlidir. 12 Kasım 2021 tarihinde düzenlenen TDT 8. Zirvesi sırasında Devlet Başkanları tarafından kabul edilen Türk Dünyası 2040 Vizyon belgesinin imzalanmasının ardından geçen sürede belge içerisinde bulunan maddelerle paralel adımlar atıldığı görülmektedir.⁶

Stratejik Önem

Deklarasyonda, Türk Devletleri'nin ortak tarih, dil ve kültürel değerlere dayanan bir aile olarak görülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu, bölgesel iş birliğinin güçlendirilmesi ve ortak projelerin hayata geçirilmesi için önemli bir adımdır. Ortak kültürel miras ve tarihi bağlar, Türk Devletleri arasında güçlü bir iş birliği zemini oluşturmakta ve bu zemin üzerine inşa edilecek projeler, bölgesel istikrar ve refahın artırılmasına katkıda bulunmaktadır. Türk Devletleri'nin dünya siyasetinde ve ekonomisinde oynadığı rolün vurgulanması, bu ülkelerin küresel arenada daha etkin bir şekilde temsil edilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, Türkistan'dan Avrupa'ya uzanan ticaret koridorları ve ulaşım projeleri, küresel ticaretin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu projeler, sadece bölgesel değil, aynı zamanda uluslararası ticaret ve lojistik ağlarının entegrasyonunu da sağlamaktadır. Bununla birlikte Türk Devletleri'nin enerji kaynakları ve stratejik konumları, küresel enerji güvenliği açısından da büyük bir öneme sahiptir. Bu projelere, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı, Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP), Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP), Orta Koridor ve Hazar Geçişli Uluslararası Taşımacılık Koridoru (TITR) örnek olarak gösterilebilir.

Zirvede, Türk Devletleri arasında kültürel ve eğitsel iş birliğinin artırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu, genç nesillerin ortak bir kültürel ve tarihi bilinçle yetişmesini sağlamak ve Türk Dünyası'nın gelecekteki birlik ve beraberliğine katkıda bulunmaktadır. Eğitimde iş birliği, ortak üniversitelerin kurulması ve öğrenci değişim programları, genç nesiller arasında güçlü bir bağ oluşturulmasına yardımcı olacağı dile getirilmiştir. Bununla birlikte kültürel festivaller, sanat etkinlikleri ve ortak kültürel projeler,

⁶ <https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf> adresinden 08.07.2024 tarihinde alınmıştır.

Türk Devletleri arasında kültürel bağların güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.

İklim ve Çevre Konusu

TDT'nin sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliğiyle mücadeleye olan taahhüdünü vurgulamaktadır. Deklarasyonda, iklim değişikliği ile mücadele ve sürdürülebilir kalkınma konularında yakın iş birliğinin gerekliliği vurgulanmış ve Türk Devletleri arasında ortak iklim eylemleri çağrısında bulunulmuştur.

Belgenin dikkate değer bölümlerinden biri, iklim değişikliğiyle mücadele için dayanıklı akıllı şehirler ve köyler konseptlerinin geliştirilmesi teşvik edilmektedir. Bu bağlamda, dijital altyapının, kamu hizmetlerinin ve sürdürülebilir uygulamaların iyileştirilmesi, güneş, rüzgâr ve hidroelektrik gibi temiz enerji kaynaklarının entegrasyonu ile yaşam kalitesinin artırılması, sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi ve ekonomik büyümenin desteklenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, TDT İklim ve Yeşil Dijital Platformu ile İklim Dayanıklı Köyler Forumu'nun kurulması konusunda görüşmelerin başlatılması önerilmektedir.

Deklarasyon, enerji alanında stratejik iş birliğinin önemine dikkat çekmekte ve yenilenebilir enerji ile enerji verimliliği konularında iş birliğinin geliştirilmesini teşvik etmektedir. Bu bağlamda, Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan arasındaki Güç Sistemleri Bağlantı Projesi (Yeşil Koridor) gibi projelere atıfta bulunulmuştur. Bununla birlikte Türk Devletleri'nin enerji sistemleri arasında entegrasyonun ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı için iş birliğinin artırılması çağrısı yapılmıştır.

İklim değişikliği ile mücadele konusunda, çevrenin korunması ve iklim gündemi için ilgili makamlar arasında iş birliği mekanizmasının oluşturulması ve bu doğrultuda bölgesel ve küresel tepkinin güçlendirilmesi önerilmektedir. Ayrıca, Özbekistan'ın Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (UNFCCC) 29. Taraflar Konferansı (COP 29)⁷kapsamında sürekli bir Türk Çevre Forumu kurulması girişimi memnuniyetle karşılanmıştır.

Son olarak, Deklarasyon, Azerbaycan Hükümeti'nin 11-22 Kasım 2024 tarihlerinde düzenlenecek olan COP 29'a ev sahipliği yapmasındaki başarı dileklerini ifade etmekte ve dağlık bölgelerin iklim değişikliğiyle mücadelesine yönelik yeni bir küresel diyalogun teşvik edilmesi girişimini desteklemektedir. Bununla birlikte Kazakistan'ın 2026 yılında BM himayesinde bir Bölgesel İklim Zirvesi düzenleme girişimi memnuniyetle karşılanmaktadır.

Gazze ve Gelecek TDT Toplantısı

Deklarasyon, Gazze'deki insani durumla ilgili derin kaygıları ifade etmekte, sivillerin ayırım gözetmeksizin hedef alınmasını kınamakta ve Gazze'de derhal ateşkes sağlanması ile insani yardım çağrısında bulunmaktadır. Bu metinde, Gazze'ye engelsiz insani yardım yapılmasının gerekliliği, BM

⁷ 2024 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı

Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararlarına ve uluslararası hukuka tam uyulması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, İsrail-Filistin çatışmasına iki devletli çözüm temelinde adil ve kalıcı bir çözüm bulunması çağrısı yapılmaktadır.

Deklarasyon, 1967 öncesi sınırlarına dayalı olarak tüm ülkeleri Filistin devletini tanımaya davet etmektedir. TDT'nin gözlemci üyeleri olarak Macaristan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) katkıları ile Türk iş birliği örgütleri arasındaki devam eden iş birliği de takdir edilmektedir. Kırgızistan'ın 24 Ekim'de Bişkek'te düzenlenecek 11. TDT Zirvesi'ne ev sahipliği yapmaya hazır olduğu ve Kırgızistan'ın "Hükümet Başkanları/Başkan Yardımcıları Konseyi" kurulmasını önerdiği teyit edilmiştir. Bildiride ayrıca, Macaristan'ın Türk Yatırım Fonu'na katılımı memnuniyetle karşılanmıştır.⁸

TDT, özellikle Gazze'de yaşanan çatışmaların kalıcı olarak sona erdirilmesinin en büyük öncelik olduğunu belirtmektedir. İsrail'in Filistin topraklarını on yıllardır işgal ettiği sürece Filistin halkının direnişinin devam edeceğini ve bu işgal sona erene kadar kalıcı bir barışın sağlanamayacağını vurgulamaktadır.

Sonuç

TDT tarafından düzenlenen gayriresmi zirvede kabul edilen Karabağ Deklarasyonu, Türk Dünyası'nın sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliğiyle mücadele konusundaki kararlılığını vurgulayan önemli bir belge olarak öne çıkmaktadır. Bu deklarasyon, TDT üye ülkelerinin ortak tarih, kültür ve değerler temelinde bir araya gelerek, çevresel sürdürülebilirlik ve iklim eylemi konularında iş birliğini derinleştirme yönündeki güçlü iradesini yansıtmaktadır.

Deklarasyonda, iklim değişikliğiyle mücadelede dayanıklı akıllı şehirler ve köylerin geliştirilmesi, dijital altyapının iyileştirilmesi, temiz enerji kaynaklarının entegrasyonu ve sürdürülebilir kalkınmanın teşviki gibi somut adımlar öngörülmüştür. Bu bağlamda, TDT üye devletlerinin enerji sistemleri arasında entegrasyonun ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı konularında iş birliğinin artırılması çağrısı yapılmıştır. Ayrıca, iklim değişikliğiyle mücadele için çevresel koruma çabalarının güçlendirilmesi ve bölgesel iş birliği mekanizmalarının oluşturulması gerektiği belirtilmiştir.

Bu bağlamda, TDT'nin çevre ve iklim konularında kurumsal yapılarını güçlendirme ve yenilikçi projeler geliştirme yönündeki çabaları, Türk Dünyası'nın uzun vadeli kalkınma hedefleri açısından büyük önem taşımaktadır. Örneğin, Özbekistan'ın BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında sürekli bir Türk Çevre Forumu kurulması girişimi ve Azerbaycan'ın COP 29'a ev sahipliği yapma planları, bölgesel

⁸ https://24.kg/vlast/298743_sadyir_japarov_vyistupil_naneformalnom_sammite_otg_ochem_govoril/ adresinden 08.07.2024 tarihinde alınmıştır.

ve küresel iklim gündeminde Türk Devletleri'nin etkinliğini artıracığını söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, Karabağ Deklarasyonu, Türk Devletleri arasında sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliğiyle mücadele konularında güçlü bir iş birliği platformu oluşturma yolunda atılan önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu deklarasyon, Türk Dünyası'nın çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşma ve iklim değişikliğiyle mücadele konularında küresel arenada daha etkin bir rol üstlenme kararlılığını göstermektedir.

Kaynakça

- https://24.kg/vlast/298743_sadyir_japarov_vyistupil_naneformalnom_sammite_otg_ochem_govoril/
https://azertag.az/ru/xeber/v_shushe_sostoyalsya_neformalnyi_sammit_organizacii_tyurkskih_gosuda_rstv_obnovleno_3_video-3085118
<https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>
<https://turkmer.sakarya.edu.tr/tr/duyuru/goster/127878/tdt-astana-zirvesi-analiz>
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tdt-devlet-baskanlari-gayriresmi-zirvesinde-karabag-deklarasyonu-imzalandi/3267744>
<https://www.turkicstates.org/assets/pdf/haberler/garabagh-declaration-3357-261.pdf>
https://www.turkicstates.org/tr/haberler/susa-zirvesi-sirasinda-turk-devletleri-arasinda-e-izin-projesi-icin-yasal-cerceve-olusturuldu_3358